

Midwintertradities in Drenthe

Midwintertradities in Drenthe

Van zute wien en zolte bonen

Abel Darwinkel
Henk Nijkeuter
Rik Klaucke

Inhoud

Midwintertijd: feest van het licht	6	Drentse midwinterbundels	98	Auld Lang Syne	170
Het joelfeest	10	Kerstwensen	99	Gelukkig neijaor – Harm en Roelof	171
Midwinterhoornblazen	14	Kerstmuziek	100	De nieuwjaarsduik	172
De nacht van de geboorte – Roel Reijntjes	17	Kerststal	102	Sport	174
Gien stèe in 't lozement – Roelf Klunder	17	Sunt-Steffen Aovend, Tweede Kersavond:		Neijaor – Suze Sanders	175
Christelijke achtergronden	18	De arme weduwe – C. van Schaick	104	Nei-jaor – Marga Kool	175
't Verhaal van Jezus' geboorte naor Lukas – Jan Naarding	20	Steffenen	112	Driekoningen	176
December – Roelf Klunder	21	De achtste deugd – Jan Wierenga	115	Dree keunings – Roel Reijntjes	177
Kersttijd in Drenthe in vroeger jaren	22	Midwinter: Stevversdag – H.T. Buiskool	118	Koppermaandag	178
Kerstdagen – kaarstdaogen	24	Kerstmarkt	122	Maria Lichtmis	179
Hillige Daag	25	Oudejaarsdag	124		
Scheuvellopen um karsttied – Jan Poortman	26	De leste uren van het jaor – Roel Reijntjes	127	Gebruikte literatuur en bronnen	180
Scheuveln en taoibaoien	36	Dinner for one	128	Bronvermelding beeld	181
Karstfeest – Harm Boer	37	Oliebollen en Perchta	130	Over de samenstellers	183
De kerstboom	38	Oudejaarsstunt	132	Colofon	184
De kerstboom met keersies	44	Slepen	134		
Licht en donker	45	Slepers – Peter van der Velde	135		
Karstfeest – Jan Poortman	46	De voorspelling – J.H. Bergmans-Beins	136		
De kerstman	48	Het kleine wichie met de zwaovestokkies – Jannie Boerema	138		
Kerstfeest 1940	50	Carbidschieten	140		
Vrolek Kerstfeest – Hans Heyting	53	Vuurwerk	142		
De man die wèerum kwam – Johan Hidding	54	Muziek aan het eind van het jaar	143		
Karstfeest in Linde – Marga Kool	57	Het ijzerkoekenoproer	144		
Die twee Karstnachten – Jan Zantinge	58	Coevern - lezerkoekenoproer 1770 – Janny Alberts-Hofman	145		
Dr. Denker	61	Nieuwjaarsijzers	146		
De aarfenis – Abel Darwinkel	62	Neijaorskoeken – iezerkoecken	150		
De foute kersttrui	64	Nijjaar in vrogger tied – Gerrit Kuipers	151		
De maretak	66	Nieuwjaarswinnen	152		
De kerstfilm	68	Nijjaar – H. Bos	154		
Witte Kerst	69	Plasjes	162		
Dickens	70	Recept Oblien	163		
A Christmas Carol (vertaling) – Abel Darwinkel	71	Nieuwjaarswensen	164		
Hulst en kerstster	92	Wossend wieder – Klaas Kleine	167		
De hulstboom	94	Spotterskaort	168		
Nee – Gerard Nijenhuis	96	Rollegies en knieperies	169		
Katknuppelen	97				

Midwintertijd: feest van het licht

Stel een willekeurige voorbijganger op straat de vraag wat hij of zij ervaart als de gezelligste periode van het jaar en u heeft een goede kans dat men 'de kerstdagen' of 'Oud en Nieuw' antwoordt.

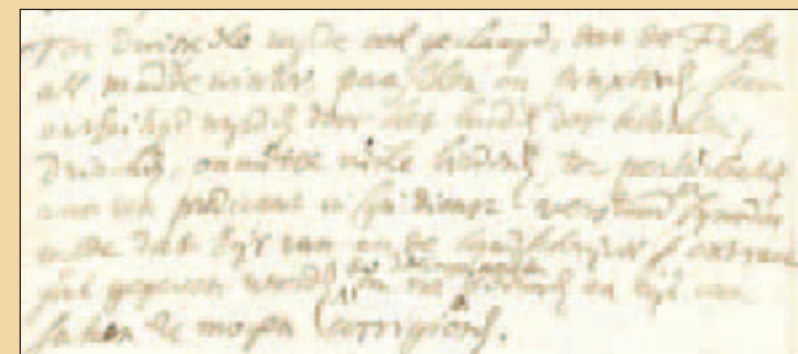
Die gezelligheid zit hem vermoedelijk vooral in het samenzijn met de familie, maar ook in de tradities, die mensen een gevoel van geborgenheid verschaffen. Hoe zit het eigenlijk met de midwintertradities in Drenthe? Waar komen die tradities vandaan, hoe oud zijn ze eigenlijk en welke tradities zijn er door de eeuwen heen verdwenen?

De auteurs en samenstellers Henk Nijkeuter en Abel Darwinkel gaan in dit boek op zoek naar de antwoorden op deze vragen.

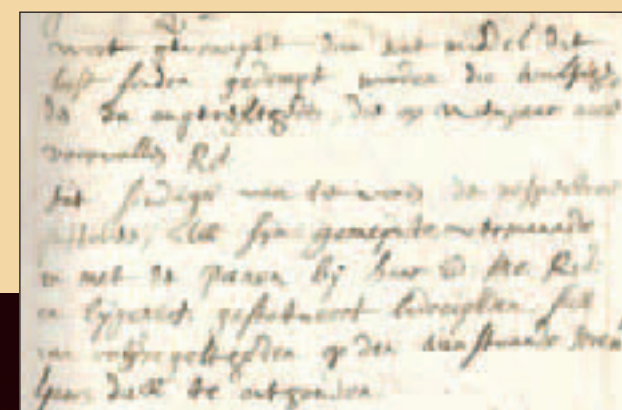
Over de exacte periode van het midwinterfeest bestaan verschillende meningen. Het kerkelijk jaar, bijvoorbeeld, start met de kerstkring. Die staat gelijk aan de midwinterfeestperiode. De kerstkring vangt aan op de eerste zondag van de advent en eindigt op de vierde zondag na Driekoningen; dat is dan op Maria Lichtmis (40 dagen na Kerst). Vervolgens begint de paaskring.

In niet-kerkelijke kringen laten sommigen de midwinterperiode beginnen halverwege november, in de slachtmaand, omdat voedsel in deze midwinterperiode een belangrijke plaats inneemt. Ook zien we dat midwinter begint op 21 december, op Sint-Thomas, de langste nacht. Anderen laten midwinter aanvangen op de avond van 24 december.

Enkele voorbeelden van visitatierapporten (verslagen van predikanten van hun bezoeken aan de verschillende Drentse gemeenten in opdracht van de Provinciale Synode van Drenthe) waarin meldingen staan over verstoringen van de rust op heilige dagen zoals midwinter, Tweede Kerstdag en Nieuwjaarsdag in de jaren 1678-1754. (Bron: DA: 0441 Classis Generalis, later geheten Provinciale Synode van Drenthe. Inv.nr. I, II en III)

Bij de visitatie in Dwingeloo in 1682 klaagde men over het feit dat de feestdagen, zoals midwinter, Pasen en Pinksteren daar ontheiligd werden door het luiden van de klok, drinken en zingen van vuile liederen. De Synode verklaart dat de predikant een lijst met overtreders moet doorgeven aan de landschrijver. De landschrijver zal dan tegen hen maatregelen nemen. (Bron: DA: 0441 Classis Generalis, later geheten Provinciale Synode van Drenthe. Inv.nr. III 275. 1683 V R 1682-63-15)

Er wordt gevraagd hoe men het best de wulpsheden en ongeregelheden op Nieuwjaarsdag kan tegengaan. De Synode verklaart dat de predikanten de zondag daarvoor hun gemeente moeten waarschuwen en de in de plakkaaten vastgestelde boetes nog eens moeten noemen. (Bron: DA: 0441 Classis Generalis, later geheten Provinciale Synode van Drenthe. Inv.nr. III 291. 1693-45 Grav.Gen. 1.)

De kerstfilm

Kerstfilms zijn films die geschikt zijn om naar te kijken met het hele gezin. Deze films spelen altijd rond het kerstseizoen, mensen moeten door het zien van een kerstfilm blij uit de filmzaal komen.

Al in 1901 werd *A Christmas Carol* van Charles Dickens verfilmd met als titel *Scrooge, or, Marley's Ghost*. Het is een stomme korte film geregisseerd door Walter R. Booth. De film duurt slechts vijf minuten en is de vroegst bekende verfilming van de beroemde novelle van Charles Dickens uit 1843. Van de originele film resteren slechts 3 minuten en 26 seconden. Voor de moderne kijker is de film misschien amateuristisch, maar er zitten voor die tijd enkele revolutionaire filmtechnieken in, zoals het tonen van Marley's gezicht op de deur, projecties op de gordijnen in Scrooge's slaapkamer en half-doorschijnende personages. De ruim drie minuten die er van de film over zijn, is op internet te bekijken. *A Christmas Carol* werd in latere jaren nog vele malen verfilmd, maar er kwamen ook andere kerstfilms waarvoor het publiek massaal naar de bioscopen ging.

Een van de eerste kerstfilms na de Tweede Wereldoorlog is *It's a wonderful life* van regisseur Frank Capra, die vaak door echte filmkenners genoemd wordt als beste film ooit. Zoals het een echte kerstfilm betaamt, loopt het goed af. Aan het eind zingt iedereen spontaan het *Auld Lang Syne*.

In de jaren die volgen wordt de kerstfilm steeds populairder. Echte kassuccessen zijn bijvoorbeeld *Gremlins* (1984), *Scrooged* (1988), *Home Alone* (1990), *The Muppet Christmas Carol* (1992). Niet alleen de Amerikaanse filmindustrie levert kerstfilms af. De Engelse kerstfilm *Love Actually* (2003) en het Franse *Conte de Noël* waren ook kassuccessen.

Ook Nederlandse kerstfilms als *Kruimeltje* (1999), *Pietje Bell* (2002), *Midden in de winternacht* (2013) en *All you need is love* (2018) trokken veel bezoekers.

In maart 2020 werd aangekondigd dat Jan Decleir de hoofdrol zal spelen in de allereerste Vlaamse kerstfilm met de titel *Familie Claus*. Een Drentse kerstfilm is er helaas nog niet.

Witte Kerst

Een witte Kerst, een met sneeuw bedekt landschap tijdens de kerstdagen, geeft veel mensen het ultieme kerstgevoel. Toch hebben we sinds de Tweede Wereldoorlog pas vijf keer een volledig witte Kerst gehad, de laatste keer was in 2010. Voor een witte Kerst heb je een flink pak sneeuw nodig. Sneeuw is in het grootste deel van Drenthe in het Drents 'snei'. 'Snei' zegt men in de omgeving van Ruinen en 'snaai' in het noordelijkste puntje van Drenthe.

- Hij ree met de arreslee deur de snei. (Balloo)
- As er sneei lig hebt de veugelties neet veule te bikken. (Ruinen)
- Snaai in de modder, binnen drei daogen vorst. (Peize)

De romantische witte Kerst zoekt men vergeefs in het *Woordenboek van de Drentse Dialecten*. Sneeuw wordt vooral lastig gevonden getuige de volgende zinnen:

- Snei, ie hebben der drei keer last van. As het komp, as het lig en as het weggaot. (Meppel)
- Regen en natte snei, het is ein schiete mit mekaar. (Barger-Compascuum)
- Dikke snei is een plaog veur de melkboer. (Sleen)

Sneeuw, al of niet met Kerst, wordt vaak gekoppeld aan weersvoorspellingen voor de rest van het jaar:

- Mist boven snei en sliet gef binnen drei dagen een harde diek. (Hooghalen)
- As met Karstmis de bomen wit bint van snei, dan bint ze det in het veurjaar van de bloesems. (Fluitenberg)
- Zat de krèei met de kerstdagen in de snei, dan zat e met de paosen in de modder.
- Grune karstdaegen gef nog wel ies een witte Paosen. (Dwingeloo)

Dickens

Dat iedereen hoopt op een witte Kerst heeft te maken met het verhaal *A Christmas Carol* van Charles Dickens (1812-1870) dat in 1843 werd uitgegeven. Het boek was een bestseller. Iedereen die het las, verlangde naar de sfeer die Dickens in zijn boek opriep. Deze sfeer werd de 'echte' kerstsfeer. Een witte kerstmis is een droombeeld, want het komt echt zelden voor dat er op eerste kerstdag een dik pak sneeuw ligt. Toch hopen wij elk jaar op een 'witte kerst'.

A Christmas Carol, oftewel *Een kerstvertelling*, geschreven door Charles Dickens is één van de bekendste kerstverhalen op de wereld. Het verhaal kwam uit op 19 december 1843 en was meteen een enorm succes. Binnen drie dagen waren de eerste zesduizend exemplaren uitverkocht.

Het succes van *A Christmas Carol* (volledige titel: *A Christmas Carol in Prose, Being a Ghost Story of Christmas*) heeft zich de afgelopen jaren alleen maar vergroot. Films, toneelstukken, stripboeken, in elke mogelijke vorm is dit beroemde kerstverhaal uitgevoerd. En verschillende auteurs hebben een vervolg geschreven.

Het verhaal is van oorsprong een novelle en het kwam uit in een periode waarin Kerstmis steeds verder af kwam te staan van de oude tradities. Er deden op dat moment nieuwe kerstgewoontes hun intrede, zoals het versturen van kerstkaarten, en mede daardoor sloeg *A Christmas Carol* aan bij het grote publiek. De thema's in het boek zijn thema's die de auteur Dickens in vele van zijn boeken naar voren haalt. Armoede, sociaal onrecht, de relatie tussen deze twee en de oorzaken en gevolgen ervan, het zijn thema's die de beroemde auteur keer op keer laat terugkeren in zijn boeken. Het tijdloze *A Christmas Carol* verhaalt over de vrekkelijke

Ebenezer Scrooge die Kerstmis maar onzin vindt. Mensen nemen vrij van hun werk en vieren feest. Hij ziet er het nut niet van in. Op kerstavond krijgt hij bezoek van de geest van zijn voormalige compagnon Jacob Marley. Jacob waarschuwt Ebenezer dat hij snel zijn levenswijze moet aanpassen, tenminste, als hij niet wil eindigen zoals hij. Een voor eeuwig dolende geest, omhangen met zware kettingen.

Om Ebenezer zijn fouten te laten inzien krijgt hij bezoek van drie geesten; de Kerstgeest van het Verleden, het Heden en de Toekomst. Er volgen een aantal zware uren voor Ebenezer Scrooge waarin hij moet aanzien hoe zijn keuzes in het verleden, het heden en de toekomst zijn leven beïnvloed hebben.

De geesten maken hem duidelijk dat ware rijkdom slechts verkregen wordt door het geven van liefde en het tonen van mededogen aan de medemens. Na het bezoek van de laatste geest is Ebenezer overtuigd van zijn dwalingen en dat hij toch echt het roer om moet gooien. Tot zijn verbazing is het pas kerstochtend, wat inhoudt dat hij de wijze lessen van de geesten meteen in praktijk kan brengen. 'Merry christmas!'

Het beroemde verhaal van Dickens is in de afgelopen 171 jaren al talloze malen verfilmd en bewerkt. De eerste verfilming dateert al uit 1901! En in 1844 waren er al acht verschillende theateruitvoeringen. Naast de verfilmingen van het klassieke verhaal zijn er enorm veel moderne versies van *A Christmas Carol* gemaakt.

Abel Darwinkel heeft een vrije Drentse bewerking gemaakt van *A Christmas Carol*. In deze bewerking zijn sommige namen verdrentst, Ebenezer Scrooge is bijvoorbeeld Egbert Graoperd geworden en Jacob Marley heet in deze Drentse versie Jacob Maris.

A Christmas Carol

Een kaarstdaogenverhaal

Drentse bewerking: Abel Darwinkel

Veurwoord

Ik heb in dit geestige boukie perbeerd, om een Geestelijk idee te geven dat mien lezers niet fraanterig maakt over heurzölf, over mekaor, over de kaarstdaogen of over mij. Dat 't mor een beetie in heur hoezen ompouken mag en deur gienein zwaor opnommen wordt.

December 1843 MARIS ZIEN GEEST

Maris was dood; om mor daolijk met de deur in hoes te vallen. Daor huj'j niet an te twiefeln. Het begraofenisregister was teikend deur de domnie, de ambtenaor, de begraofenisondernemer en de eerste draoger. Graoperd had 't ok teeikend en Graoperd was op de beurs goud veur alles waar of e de haand onder zetten wol. Ol' Maris was zo dood as een pier. Ho ies even. Ik weit

niet wat of der zo oetzunderlijk dood is an een pier. Dood is dood, wat veur beist oj ok binnen. Mor in de vergelieking zit de wiesheid van oouze veuolders. Je zullen 't mij daorum vast niet kwaolijk nemen as ik nog een keer zeg dat Maris zo dood as een pier was. Wus Graoperd wel dat Maris dood was? Vanzölf wus e dat. Hou kun dat ok aans? Graoperd en Maris waren ja jaoren en jaoren companjons west. Graoperd was zien einige aarfgenaom, zien einige vrund en zien einige draoger bij de begraofenis. En Graoperd was bij die drouvige gebeurtenis niet eins van de kook. Op de dag van de begraofenis had e zölf's nog goeie zaaken daon. Der is gien twiefel dat Maris dood is, mor Graoperd had Maris zien naom nooit overvaarfd. 't Stun der jaoren laoter nog net zo boven de deur van 't magazien: Graoperd en Maris. De firma was bekend as Graoperd en Maris. Neie klanten nuimden Graoperd soms Graoperd mor bij toeren ok Maris, mor in beide gevallen gaf e antwoord, 't muik hum niks oet. Mor wat was 't een oetzoeger, die Graoperd. Het was 'n

Dren
911,1

1915

Op naobervesiet

EEN BUNDEL
SCHETSEN EN VERTELLINGEN OVER
GEBRUIKEN EN GEWOONTEN IN

Het Oude Drenthe

DOOR
H. T. Buiskool

VAN GORCUM & COMP. . UITGEVERS . ASSEN

groot is,
ander. De
ed door de
en in het
en. 't Is
te over-
k wordt
„stuk”

enner en
worden
en uit-
en dag
n van
chink.
amilie-
wordt

MIDWINTER

„Stewersdag”.

Evenals de eerste Paaschdag en de Pinksterzondag was de eerste Kerstdag een heilige dag. Men ging niet uit en ontving ook geen visites.

De tweede Kerstdag was een uitgaansdag. Volksspelen, die op Paaschmaandag en Pinkstermaandag plaatshadden en bestonden in mastklimmen, balgooien, geblinddoekt knippen enz., werden met het oog op de weersgesteldheid niet gehouden.

's Morgens was het voor de kinderen „koenen stevven”. De koedrijvers („kœjongs”) of buurkinderen gingen naar den boer met een „fózzien heui” (bosje hooi) of een stuk brood en gaven dit aan een der koeien, onder de volgende toespraak tot den boer, die zich zooals gewoonlijk op de deel bevond:

Hum kœ, hum kœ. ¹⁾

't Is Sunt Stevvens ²⁾ mörgen,

Honderd gullen veur de kœ

En 'n dikke stoetbruG tœ.

Als loon voor dezen gelukwensch kregen ze van de boerin in de keuken een snee boerenstoet met een beschuit (stoetbruG of twijbaksbruG).

¹⁾ Ga aan den anderen kant van den stalpaal.

²⁾ St. Stefanus. Zie Handelingen 7—8.

's Middags was het voor 't jonkvolk „pêrdestevven.“
Op met linten en strikjes en kokardes versierde paarden, welker ooren beschermd waren door manekoppen, kwamen de boerenzoons en boerenknechts in de kom van het dorp bij elkaar en reden zoo den omtrek rond. In elk dorp hielden zij bij een logement stil, de logementhouder kwam naar buiten en bediende hen met een glaasje sterken drank, dat ze, zittende op het paard, in één teug uitdronken, uit de flesch weer lieten vullen voor een anderen „stevver“ en betaalden met een stuiver ¹⁾ uit het „linkervestienbuzien“.

Tegen den avond keerde de ruiterschaar onder het zingen van „Oranje boven! Oranje boven! Leve Willem III“ in het dorp terug, uitbundig begroet door de jeugd met: „de stevvers komt er weer an! de Stevvers komt er weer an!“ Vreugdig ook begroet door de „wichter“, die van den middag af, gelijk op alle zon- en feestdagen, in rijen zingend en lachend en gichelend door het dorp trokken.

's Avonds ontmoetten de jongelui elkaar in de herbergen, waar onder harmonica-muziek de oude dansen: wals, schots, Deutsche polka, kruispolka, werden gedanst en werd gezongen van

Wien 's Neerlandsch bloed door d'adren vloeit
Wiens hart klopt fier en vrij,
Wiens hart voor land en koning gloeit,
Verheff' den zang als wij, als wij, als wij!

¹⁾ Voor den wereldoorlog kostte een borrel vijf cent, 1 liter jenever zestien stuiver, tegen Nieuwjaar vijftien stuiver.

Of volks- en straatliederen als
We zijn gegaan al naar die Maliebaan, —
En wie zal dat betalen, zoete lieve Gerrit Jan, —
Lieve moeder, wil niet weenen,
Want uw zoon is klassiaan, —
Wat hoor ik daar te midden van den nacht, —

en andere liederen, die op kunst geen aanspraak konden maken, maar een brok volkspoëzie vertegenwoordigden.

Andere tijden, andere zeden. Sedert vijftig jaar behoort het „stevven“ tot het verleden.

Sport

SPORT IN DE MIDWINTERPERIODE

Hoewel de meeste competities rond Kerst en Oud en Nieuw stil liggen, wordt er toch volop gesport in die periode. Voor en na de kerstdagen vindt het wereldkampioenschap darts plaats in Alexandra Palace in Londen. Op Nieuwjaarsdag vliegen de skispringers traditiegetrouw in Garmisch-Partenkirchen van de schans als onderdeel van het Vierschansentoernooi. En sinds 1923 organiseert de Koninklijke HFC uit Haarlem de traditionele nieuwjaarsvoetbalwedstrijd tegen de ex-internationals. De laatste jaren wordt deze wedstrijd trouwens niet meer afgewerkt op Nieuwjaarsdag maar in het eerste weekeinde na Oud en Nieuw.

KERSTVOLLEYBALTOERNOOI

Ook in Drenthe wordt volop gesport in de midwinterperiode. In Assen wordt al zeventig jaar gevolleybald tijdens het Kerstvolleybaltoernooi. Teams uit heel Europa komen voor de kerstdagen naar Assen, waar sportiviteit en gezelligheid hand in hand gaan. In 2018 telde het evenement nog 850 deelnemers, verdeeld over 75 teams. Drie dagen lang werd er een sportieve strijd geleverd om de titel in verschillende categorieën. Door een gebrek aan vrijwilligers en een te klein bestuur ging de editie van 2019 niet door. Zelfs in de gemeenteraad van Assen werden kritische vragen gesteld over het niet doorgaan van dit Asser evenement.

PROTOS WEERING ZAALVOETBALTOERNOOI

In Zuidoost-Drenthe staat in de midwinterperiode alles in het teken van zaalvoetbal op het Protos Weering Zaalvoetbaltoernooi. In 1976 bestond voetbalclub Protos uit Steenwijksmoer 25 jaar en dat moest vanzelfsprekend gevierd worden. Een van de jubileumactiviteiten was het organiseren van een zaalvoetbaltoernooi. Er werd een commissie in het leven geroepen die alle verenigingen uit de gemeente Coevorden uitnodigde. Het werd een succes: de organisatoren wilden graag verder met het toernooi. Toen ook hoofdsponsor Weering zich voor langere tijd verbond aan het evenement was het Protos Weering Zaalvoetbaltoernooi geboren. Het toernooi is sindsdien een begrip en niet alleen in Drenthe.

Het aantal deelnemende clubs groeide van zestien naar honderd. Inmiddels worden in de wijde omgeving voorronden gespeeld, niet alleen in Zuidoost-Drenthe, maar ook in Zuidwest-Drenthe en in Overijssel in plaatsen als Dedemsvaart, Ommen en Hardenberg. De finale-avond is steevast stijf uitverkocht. De voetbalclubs HZVV, HODO en Hoogeveen zijn recordhouders met zes overwinningen. In verband met het coronavirus heeft de organisatie besloten de editie van 2020-2021 niet door te laten gaan.

boven: Protos Weering Zaalvoetbaltoernooi
onder: Kerstvolleybaltoernooi 2015

Neijaor

Suze Sanders

As witte daogen zunder èende
dwirrelt vlokken oet de locht
tot een onbeschreven blad

deup een pen in zunneglaans
componeer een golden jaar
daans tussen de regels deur

waor zal het jaar
zien sporen laoten
dizze tied is nog zo nei
en ongriepbaar as de snei
hej hum ienmaal in de haand
is 't ok weer veurbij

maor op 't eind
vloeit alles saomen
sporen smelt tot waoter
daampend opgiet naor de zun

't komp lichtkaans ooit nog
weerum as neerslag
laoter.

Uit: *Langs de vloedlien van de winter.*

Zuidwolde 2006, 17.

Nei-jaar

Marga Kool

Verleuren dwarrelt zwarte kreeien
um de toren
en krast de vrogge mörgen lös
snippers papier koomt um de hoeken
van de straoten weeien
het neie jaar haalt aosem
en bevrös

ebrèuken bint de scharven van de wraak
verschèuten bint de vuren steerns
van tekört-eschèuten dromen
de kwaodheid is versleept
het jaar wörde feest
het feest is um-ebracht

oens blef de schraole treust
van zute wien en zolte bonen
en in de naomiddag het kolde kuierpad
aover de nes
daor in 't bevreuren bouwlaand
de winterrogge slöp
mar wacht

Uit: *Hoogspanning.* Zuidwolde 1987, 36.